

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ У ДУХОВНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ У ХІХ СТОЛІТТІ (ЗГІДНО ІЗ „СТАТУТОМ ПРАВОСЛАВНИХ СЕМІНАРІЙ”)

*Марчук Оксана Олександрівна,
викладач*

*Міжнародного економіко-гуманітарного
університету імені академіка Степана Дем'янука*

Постановка проблеми. Для ефективності навчально-виховного процесу у школі доцільно використовувати педагогічні надбання минулого. Оскільки духовне релігійне виховання займало пріоритетне місце в освіті ХІХ століття, то вивчення його здобутків потребує належного опрацювання. Особлива увага у тодішніх закладах приділялася моральному вихованню, що залишається актуальним, оскільки нинішня педагогічна думка акцентує на „створенні умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України, вихованні покоління людей, здатних ефективно працювати і навчатися протягом життя, оберігати й примножувати цінності національної культури та громадянського суспільства” [3]. Важливим елементом осмислення самотності феномену духовних навчальних закладів є детальний, об'єктивний аналіз нормативних освітянських документів, зокрема статутів різних типів шкіл.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми. Процес становлення духовної освіти в Україні досліджувався вітчизняними вченими. Загальні особливості навчання та виховання у різних типах духовних закладів подано у працях М. Свтуха, Г. Жураковського, О. Кравченко, М. Мельника, А. Пискунова, Г. Степаненко, В. Рожко, Т. Тхорджевської. Однак, у архівах, музеях, періодичних виданнях ХІХ століття є ще багато матеріалів про роботу семінарій, духовних училищ, які потребують опрацювання.

Автор статті має на меті вивчити „Статут православних духовних семінарій” та на його основі проаналізувати особливості навчання та виховання семінаристів у духовних закладах Російської імперії у ХІХ столітті. Для досягнення поставленої цілі доречно виконати такі завдання:

- а) проаналізувати положення статуту православних духовних семінарій;
- б) визначити методи, форми і прийоми навчання та виховання, що використовувалися у тогочасній школі;
- в) сформулювати рекомендації щодо творчого використання педагогічних здобутків духовної педагогіки релігійних закладів минулого у школах сьогодення.

У ХІХ столітті духовні православні заклади, які підпорядковувалися Святішому Синоду, набули особливого поширення на всій території Російської імперії. „Статут православних духовних семінарій” подано у періодичному виданні „Волинські єпархіальні відомості”(1867). На початку навчального документа зазначено, що головна мета функціонування духовних семінарій – це „служіння православній церкві” [5, с.76].

Духовенство було зацікавлене у належній організації навчання семінаристів та наданні можливостей для здобуття освіти усіма верствами населення, тому в семінариях діяла система заохочень та пільг для сиріт та обдарованих дітей. У статуті зазначено, що „сироти та діти бідних батьків, що мають успіхи у науці та хорошу поведінку, приймаються на навчання і утримуються державним коштом” [5, с.78].

Безпосереднім начальником семінарії був ректор, який відповідав за її благоустрій. У статуті висунуто ряд вимог до особи, що обіймала цю посаду: ректор повинен мати звання доктора або магістра богослов'я, не мав права займати інші посади. У його обов'язки входило завдання стежити за навчальним процесом у ввіреному йому закладі. Ректор зобов'язувався якомога частіше відвідувати заняття у класах, цікавитися способами та методами навчання, контролювати проведення уроків і особистим прикладом спонукати вчителів для досягнення кращих результатів, стежити за належним дотриманням правил внутрішнього розпорядку, духовним та фізичним розвитком учнів, дотриманням санітарно-гігієнічних норм.

Важливу роль у семінарії відіграв інспектор, який щоденно відвідував вранішні молитви у класах. У його зобов'язання входило спостерігати за відвідуванням учнями уроків, вияснити причини їх відсутності, контролювати поведінку, чистоту, здоров'я семінаристів. Помічник ректора здійснював нагляд за роботою вчителів, за діяльністю бібліотеки, дбав про поповнення матеріально-технічної бази закладу.

У семінариях викладали кваліфіковані вчителі із науковим ступенем магістра чи кандидата духовної академії. Для викладання предметів загальноосвітніх дисциплін та мистецтва могли запрошуватися педагоги із інших закладів. Кожен наставник викладав свій предмет згідно із затвердженими Святішим Синодом програм, „турбуючись, щоб весь матеріал був належно засвоєний учнями” [5, с.85]. Учителю надавалося право вносити свої пропозиції щодо зміни навчальної програми: у кінці навчального року вчителі подавали ректору звіт про успішність, в якому могли також висловити свої зауваження, пропозиції „про зміни, які згідно із власним досвідом, вважають необхідними зробити у програмі чи методах щодо викладання предмету” [5, с.85].

При кожній семінарії повинна була функціонувати бібліотека. Згідно із „Статутом про православні духовні семінарії” бібліотекар обирався із вчителів і отримував додаткову заробітну платню. Він вів бібліотечні каталоги, видавав книги, стежив за належними умовами зберігання книг, рекомендував літературу для читання, сприяв поповненню книжного фонду.

Значна увага у семінариях приділялася збереженню життя та здоров'я вихованців, дотриманню санітарно-гігієнічних вимог. Велика відповідальність лежала на лікарю, який щодня відвідував семінарську лікарню, стежив, щоб «все, що стосується приміщення, утримання та загалом життя учнів сприяло збереженню здоров'я» [5, с.86]. Для покращення здоров'я учні займалися гімнастикою, працювали у садках, грали різноманітні ігри, навчальні кімнати провітрювалися, приміщення отоплювалися та були достатньо освітленими. У §172 зазначено, що „чистота і охайність в усіх приміщеннях, а також особистих речах кожного повинні строго підтримуватися” [5, с.101].

Усі питання щодо навчально-виховної роботи семінарії обговорювалися на засіданнях педагогічної ради. До компетенції останньої входило вирішення питань щодо вступу, переведення учнів, поведінки та успішності, нагородження кращих учнів, видачу атестатів, виключення із семінарії, змін у навчальних програмах, обговорення методів викладання тощо.

Курс навчання у семінарії тривав 6 років, у кожному класі нараховувалося не більше 50 учнів. Учні мали 3-4 уроки щодня тривалістю 1 год. 15 хв. У закладах використовувалася п'ятибальна шкала оцінювання. Семінаристи вивчали такі предмети: пояснення Старого та Нового завіту, загальна історія церкви та церкви Росії, богослов'я, практичне пасторське керівництво, гомілетика, літургія, російська словесність із історією російської літератури, історія російська та всесвітня, математика (алгебра, геометрія, тригонометрія, основи пасхалії), фізика та основи космографії, філософія (логіка, психологія, огляд філософських учень, педагогіка); давні та нові мови (латинська, грецька, французька, німецька), церковний спів. Бажаючі могли оволодіти єврейською мовою та іконописанням.

Навчання у семінарії не було схоластичним та невмотивованим. Вчителі намагалися обирати доцільні методи та прийоми викладання. Головна увага педагога зосереджувалася на вихованні думаючої особистості, яка вміє самостійно робити узагальнення та висновки, працювати із додатковими матеріалами, готова займатися самоосвітою. У „Статуті про православні духовні семінарії” зазначено: „Метод викладання повинен допомагати правильному розвитку природних задатків і викликати власну діяльність розумових сил учня так, щоб пам’ять останнього не була обтяжена без потреби і нічого не убирала у себе без розуміння, „Статутом про православні духовні семінарії” [5, с.96]. Наставники намагалися розвинути в семінаристів потребу у читанні позакласної літератури.

Для стимуляції учнів до навчання та розвитку їх пізнавальних інтересів у православних духовних семінаріях діяла система пільг та заохочень: учні, які проявили успіхи у навчанні та горно поведилися, у знак нагороди одержували книги відповідно до їх вікових особливостей та вподобань.

Окремі глави „Статуту про православні духовні семінарії” присвячено моральному вихованню. У православних навчальних закладах Російської імперії XIX століття воно мало на меті „правильне формування характеру учнів, який би відповідав їх майбутній професії, утверджував їх у добрих християнських навиках, виховував у них любов та повагу” [5, с.96]. Вчителі намагалися виховати високоморальну особистість, відтак викоринювали у своїх вихованців негативні звички. У §156 статуту зазначено, що „порушення учнями правил пристойності, ввічливості, нешанобливості, грубі, образливі жарти і подібні проступки. Особливо брехня, повинні строго переслідуватися” [5, с.99]. У випадках поганої поведінки педагог застосовував виправні заходи, які не могли бути грубими чи принизливими.

Важливим засобом формування характеру майбутнього священика було естетичне виховання. Керівництво семінарії зобов’язувалося підтримувати і створювати належні умови для занять музикою, живописом та інших видів мистецтва. Воно турбувалося про працевлаштування своїх випускників. Після закінчення навчання семінаристи отримували священицький сан, ставали вчителями. Кращі випускники рекомендувалися управлінням семінарії до вступу у духовні академії.

Аналіз архівних документів, періодики, музейних матеріалів, педагогічної документації, наукових розвідок учених різних епох свідчить, що зазначених у «Статуті про православні духовні семінарії» вимог дотримувалися у навчальних закладах Російської імперії. Прикладом цьому може служити Волинська губернія, де у XIX столітті діяли Волинська (1796–1918) та Холмська духовні семінарії (1875–1915). Попри певні матеріальні труднощі, духовні заклади Волинської губернії надавали своїм вихованцям ґрунтовні знання. Випускники не лише працювали священиками у селах та містечках, а й продовжували навчання в духовних академіях, вступ до яких строго контролювався і вимагав наявності глибоких знань. Доказом цього є те, що під час вступу до Київської духовної Академії у 1879 р. випускники Волинської семінарії продемонстрували високий рівень знань [1, с. 557] та стали видатними постатями України (С. Малеванський, Й. Міхневич, О.Новицький, В. Чехович), у закладі діяла багата бібліотека, семінаристи мали змогу проживати у гуртожитку, керівництво дбало про покращення матеріально-технічної бази. У 1881 р. було вироблено методичні рекомендації щодо покращення навчально-виховного процесу закладу, що знайшли своє відображення у „Інструкції про виховну діяльність вчителів Волинської духовної семінарії” [2], яка визначала коло зобов’язань, повноважень та прав учителів Волинської духовної семінарії.

Висновки. Релігійне виховання було пріоритетним у педагогічній системі XIX століття. Воно регламентувалося важливими освітянськими документами, прикладом яких може слугувати „Статут про православні духовні семінарії”. Статут спрямовував діяльність закладів, які готували майбутніх священиків. Головне призначення педагога, згідно розглянутого документа, полягало у вихованні думаючої, духовно багатой особистості, розширенні світогляду, розвитку природних обдарувань, пізнавальних інтересів дитини. Водночас акцентувалося на необхідності пильного нагляду за діяльністю всіх учасників навчально-виховного процесу, збереженням життя та здоров’я учнів та покращенням матеріально-технічної бази закладу. Досвід духовних навчальних закладів XIX століття щодо виховання моральної доцільно використовувати у часи реформування сучасної освіти України, а саме: використання ефективних, дієвих форм і методів роботи із дітьми, акцент на духовно-моральному вихованні, встановлення системи заохочень, пільг для обдарованих учнів, сприяння отриманню освіти дітям із бідних сімей.

У подальших дослідженнях можливе вивчення інших навчальних документів, якими послуговувалися в освітніх установах України у XIX столітті, та порівняння їх роботи із діяльністю подібних закладів в інших регіонах Російської імперії. Опрацювання статутів навчальних закладів, програмних вимог, звітів педрад та інших освітянських документів дає змогу глибше осмислити педагогічний досвід минулого та впровадити його у сучасну практику.

Резюме. Розбудова освітянської системи України зумовила потребу вивчення педагогічного досвіду минулого. Важливе значення для осмислення освітнього процесу має детальний аналіз педагогічної документації. У „Статуті про православні духовні семінарії” представлено роботу духовних закладів Російської імперії у XIX столітті. У семінаріях акцентували на розширенні світогляду учнів, розвитку їх читачьких інтересів, пошуку доцільних методів подачі матеріалу, шляхах ефективного управління школою, що є актуальним для навчальних закладів сьогодення. **Ключові слова:** статут, педагогічний процес, навчальна документація, семінарія, специфіка викладання.

Резюме. Реформирование образовательной системы Украины обусловило потребность изучения педагогического опыта прошлого. Важное значение для исследования образовательного процесса имеет детальный анализ педагогической документации. В „Статуте о православных духовных семинариях” представлена работа духовных заведений Русской империи в XIX веке. В семинариях акцентировали на расширении мировоззрения учеников, развитию их читательских интересов, поиске целесообразных методов подачи материала, путях эффективного управления школой, что есть актуальным для нынешних учебных заведений. **Ключевые слова:** устав, педагогический процесс, учебная документация, семинария, специфика преподавания.

Summary. The reformation of the educational system of Ukraine stipulated the necessity of study of pedagogical experience previes jf the privies centuries. An important value for the comprehension of educational process is the detail analysis of pedagogical document. In the „Rules of the orthodox spiritual seminaries” the work of spiritual establishments of the Russian empire in 19th century is imagined. In seminaries was accented on expansion of world view of students, the development of their reader interests, searching of good methods of learning, ways of effective school management which is actual for educational establishments nowadays. **Keywords:** charter, pedagogical process, educational documentation, seminary, specific of teaching.

Література

1. Витяг із докладів академічних екзаменаційних комісій про результати провірочних іспитів вихованців семінарій, складених у серпні минулого 1879 року // Волинські Єпархіальні Відомості. – 1880. – Частина офіційна. – № 20. – С. 545–564.
2. Інструкція про виховну діяльність вчителів Волинської духовної семінарії // Волинські Єпархіальні Відомості. – 1881. – Частина офіційна. – № 32. – С. 792–807.
3. Національна доктрина розвитку освіти. – Режим доступу: zakon2.rada.gov.ua/laws/show. Дата використання –

15.05.2012.

4. Положення про стипендії імені Архімандрита Іоанна у Волинській Духовній Семінарії // Волинські Єпархіальні Відомості. – 1881. – Частина офіційна. – № 30. – С. 741.

5. Статут православних духовних семінарій // Волинські Єпархіальні Відомості. – 1867. – Частина офіційна. – № 3. – С. 76-104.

Подано до редакції 13.05.2012